

⁴¹ Там само. – С. 55.

⁴² Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків. Т.ІІІ. – С. 372.

Резюме

Журавлев Д.В. *Борьба за Слободскую Украину в 1711 г. в контексте военно-политических планов Ф.Орлика и Карла XII.*

Статья посвящена малоизвестному моменту истории Северной войны на Слобожанщине в послеполтавский период, а именно попытке гетмана-эмигранта Ф. Орлика и шведского короля Карла XII организовать полномасштабный поход с целью отвоевать все украинские земли из-под власти Петра I. Автор, проанализировав место Слободской Украины в этих планах и военно-политических событиях 1711 г., рассматривает также роль, которую сыграло население Слобожанщины и казаки полков в срыве вышеупомянутых планов. Особое внимание уделено ходу военных действий на юге Слобожанщины, в районе так называемых “самарских городов”.

Зайцев Б.П., Мигаль Б.К.

МІЖНАРОДНІ НАУКОВІ ЗВ'ЯЗКИ ІСТОРИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ (1933-1980 рр.)

Встановлення і підтримка міжнародних наукових і виробничо-педагогічних зв'язків постійно були в центрі уваги трудових колективів вищих навчальних закладів країни. Саме ці зв'язки давали можливість визначити загальні наукові проблеми, що потребують масштабних досліджень в їх різноплановості та конкретності, зосередженні зусиль на питаннях їх недостатності та нерозв'язаності, доповнення програм для об'єктивного і всеохоплюючого висвітлення. Саме такі зв'язки відкривають шляхи до наукових дискусій, відстоюванні висунутих концепцій і встановленні науково обгрунтованої істини.

Міжнародні наукові зв'язки – шлях до визнання здобутку колективів. Це не тільки заслуги перед вітчизняною і світовою наукою, а і визначення наявного потенціалу і можливостей у вирішенні низки питань наукового та інтелектуального розвитку

нації і людства в цілому. Разом з тим, це шлях не тільки колективних і групових, а і персональних зв'язків між науковцями. І нарешті – це престиж науково-педагогічних колективів.

Міжнародні зв'язки невеличкого колективу історичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна ніколи не залишалися поза увагою співробітників кафедр, набували різні форми та приносили вагомні результати.

У статті автори звертаються до історії цього питання в найбільш складний і разом з тим яскравий за результатами період: 1933-1980 рр.

У відродженому в 1933 р. Харківському університеті в числі 7 факультетів розпочав функціонувати й історичний у складі 4 кафедр, на яких працювало 40 викладачів. Становлення колективу, як і визначення наукової проблематики досліджень, відбувалося в умовах постійної плінності кадрів, невинуватених звільнень з роботи, арештів, обов'язкового переходу до тематики наукового пошуку питань, визначених постановами більшовицької партії, перш за все з історії революцій і революційних рухів в різні історичні періоди, історії класової боротьби. Будь-які особисті контакти науковців факультету із зарубіжними істориками були небезпечними і заборонялися. Не набула в 1930-ті рр. практика проведення республіканських, всесоюзних, а тим більше міжнародних конференцій істориків. Публікації досліджень науковців були вкрай обмеженими і не виходили за рамки публіцистичних в журналах та газетах. В умовах, що склалися, колектив факультету не зміг заявити про свій науковий доробок до 1939 р., коли з наближенням 135-річчя навчального закладу, були підготовлені і видані "Труди історичного факультету № 1 (Вчені записки ХДУ ім. Горького, книга 15).

У збірнику було вміщено 7 статей викладачів факультету, представників усіх кафедр, в їх числі професорів М.М. Пакуля, А.С. Коцеволова, С.А. Семенова-Зусера, доцентів А. Введенського, І.Д. Бойко, К.М. Віча. Збірник був розісланий у порядку книгообміну Центральною науковою бібліотекою університету в усі історичні наукові установи, вузи і республіканські бібліотеки УРСР. Збірник одержав позитивні відзиви наукової громадськості

Союзу РСР. Але в ньому не було жодної статті, яка б свідчила про міжнародні зв'язки вчених факультету.

Велика Вітчизняна війна призупинила розвиток науково-дослідницької роботи. Після повернення в м. Харків у жовтні 1943 р. евакуйованого до м. Кзил-Орди університету відновилася діяльність історичного факультету. Протягом кількох наступних років відбувався процес формування викладацького складу кафедр, визначалася проблематика наукових напрямів досліджень з урахуванням постанови ЦК КП(б)У 1947 р. "Про серйозні помилки у висвітленні історії України". Постанова передбачала пріоритетні напрями досліджень, передусім класової боротьби, революцій, соціалістичного будівництва, віковичної дружби і єдності українського і російського народів. Постанова стала керівництвом до дії наукових колективів.

У перші повоєнні роки викладацький склад факультету поповнився молодими талановитими дослідниками, які успішно захистили кандидатські дисертації. У 1956 р. до кафедр влилися фахівці-історики, які були переведені з ліквідованих історичних факультетів Сумського і Харківського педагогічних інститутів, що посилило науковий потенціал колективу.

У 1954 р. викладацький колектив факультету та кафедр суспільних наук підготував і видав фундаментальний тематичний збірник статей, присвячений 300-річчю возз'єднання України з Росією. У збірник увійшло 6 з 14 статей істориків факультету. Всі статті мали історико-партійне звучання і присвячувалися спільній боротьбі російського і українського народів проти самодержавства і кріпосницького гніту в XVII-XX ст. (І.К. Рибалки, А.Г. Слюсарського, С.М. Королівського, В.М. Довгопола, І.Я. Мірошникова, А.П. Ковалевського). Стаття ж А.П. Ковалевського відрізнялася змістом і висновками, так як торкалася опису подорожі архідиякона-сирійця Павла Алеппського в Україну "в епоху возз'єднання України з Росією" (1654 і 1656 рр.)¹.

Починаючи з наступного 1955 р., колектив факультету щорічно здійснював видання збірників наукових праць співробітників та аспірантів.

У 1940-1950 рр. успішною стала участь науковців факультету у складанні археографічних збірників про найважливіші події XVI-XX ст. в Україні. У більшості публікацій до середини 1950-х рр. позначався вплив культу особи і притаманні йому догматизм і схематизм, нерідко відступ від історичної правди. Тотальний критиці піддавалися, так звані, буржуазні фальсифікації.

Не дивлячись на те, що дослідження підпорядковувалися директивним постановам партії, містили заідеологізовані висновки, в більшості доробки істориків вносили нове у вивчення певних подій, історичних процесів, вводили в науковий обіг нові пласти документальних матеріалів, спогадів і т. ін.

Доробок істориків радянських часів, в тому числі і харків'ян, зростаюча кількість публікацій ставали відомими за межами Радянського Союзу, слугували для створення узагальнюючих і оригінальних видань істориків зарубіжжя та діаспори. Перш за все, це запозичення фактичного матеріалу з відповідними коментарями і аналізом, критичними висновками і неприйняттям в цілому марксистсько-ленінської методології історичних досліджень і тематики.

Для радянських істориків у 1940-х – середині 1980-х рр. дослідження істориків капіталістичних країн Заходу були мало доступними. Вони доходили до наукової громадськості не більше ніж у цитуванні окремих положень у журнальних і газетних публікаціях партійних ідеологів та вузького кола працівників Інституту історії України Академії Наук, яким були відкриті спеціальні фонди центральних бібліотек. Публікації істориків капіталістичних країн завжди одержували негативні оцінки і кваліфікувались як антирадянські, контрреволюційні, буржуазно-націоналістичні. За таких умов історики просто не наважувалися порушувати питання про зарубіжні зв'язки. Спілкування спеціалістів не виходило за рамки міжвузівських зв'язків у межах СРСР.

З середини 1950-х рр. в науково-дослідній роботі розпочали спостерігатися нові тенденції і зрушення. Не дивлячись на те, що Харківський університет був у числі "провінціальних" навчальних закладів в системі Міністерства освіти СРСР, до нього для

одержання вищої освіти почали направлятися студенти з країн так званої народної демократії. Здебільшого їх зараховували на природничі факультети. На історичному факультеті навчалося кілька студентів з дружніх народних республік Китаю, Північної Кореї, пізніше – з Болгарії, Угорщини, В'єтнаму.

Першим визнаним в зарубіжжі внеском істориків університету стали праці з історії країн Сходу проф. А.П. Ковалевського (1895-1969). Низка статей і докторська дисертація, присвячені аналізу книги керівника посольства Багдадського халіфа до царя волзьких болгар у 921-922 рр. (захищена у 1951 р.) Ахмеда Ібн-Фадлана, одержали високу оцінку арабістів ряду країн. Зокрема, докладну рецензію на "Книгу Ахмеда Ібн-Фадлана..." (1956 р.) та статтю "Чуваши и булгары по данным Ахмеда Ибн-Фадлана" (1954 р.) дав відомий польський орієнталіст проф. А. Зайончковські в журналі "Przegląd orientalistyczny" (1957. - № 2. – С. 203-209)². У 1958 р. коментарі проф. А.П. Ковалевського до книги Ібн-Фадлана були перенесені до французького перекладу цього твору, а в 1960 р. – до арабського видання в м. Дамаску. До А.П. Ковалевського з проханнями до оцінки і рецензування досліджень арабістів історії середньовіччя, перекладів із стародавньоєврейської і грецької мов (професор володів більш як 20 мовами) зверталися десятки вчених³.

Як керівник кафедри нової і новітньої історії (1949-1964 рр.), А.П. Ковалевський започаткував наукову школу сходознавців та індологів на історичному факультеті ХДУ. Під його керівництвом розпочали дослідження історії національно-визвольного і робітничого руху в Індії у 1917-1947 рр., Індійського національного конгресу у 20-30 рр. ХХ ст. викладачі Ю.Г. Литвиненко (1929-1990)⁴ і О.О. Чувпило⁵. В процесі підготовки до захисту кандидатської і докторської дисертацій О.О. Чувпило встановив особисті зв'язки з індійськими і німецькими істориками під час участі в міжнародних конференціях 1970-1980-х рр. індологів. Зокрема, з професорами Індії: С.К. Віджем (Делійський університет), К.К. Даттом (університет у Патні), Р.Ч. Маджумдаром (Калькутський університет); професорами Німецької Демократичної Республіки: Х. Крюгером і Б. Шорром (Берлінський університет)⁶.

Історію громадського руху в Китаї в 1919-1921 рр. досліджував аспірант Б.В. Ветров, який здійснював також переклади на російську мову творів китайських поетів і політичних діячів: Мао-Цзе-дуна, Ван-Юя, Ден Ін-чао⁶. Я.А. Побеленський (1922-1989), використовуючи японські публікації, в 1959 р. захистив кандидатську дисертацію "Боротьба японського народу за мир і незалежність (1949-1955 рр.)"⁷. Дослідження названих співробітників кафедри публікувалися в трудах і вісниках історичного факультету та інших періодичних виданнях.

Кафедра нової і новітньої історії поступово розширювала географію історії зарубіжних країн. В проблематику кандидатських дисертацій аспірантів і наукових досліджень викладачів були введені теми про діяльність уряду народного фронту у Чилі (1938-1941 рр.) – В.Ф. Пахомов⁸, національний рух меншості в Англії (1920-ті рр.) – О.І. Черноскутов⁹, англо-американські економічні відносини в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. – В.В. Курякін¹⁰, історія Австрії і Сполучених Штатів Америки в новітній час – доц. О.Т. Прокопчук (1909-1985)¹¹ та ін.

Найбільший внесок в розширення міжнародних зв'язків істориків факультету належить кафедрі нової і новітньої історії в дослідженні історії слов'янських країн. Ініціатива переходу до нового напрямку по праву належить проф. С.І. Сідельникову (1916-1977), який з 1956 р. і до кінця життя – доцент, професор, завідувач кафедрою, а з 1964 р. до 1976 р. – декан історичного факультету¹². Перші статті вченого другої половини 1950-х рр., присвячені національно-визвольному рухові болгарського народу проти турецького панування в ХІХ ст., викликали інтерес не тільки вітчизняної наукової громадськості, а й стали відомими в Народній Республіці Болгарії в оригіналах і перекладах. Продовжуючи науковий пошук за проблемою, С.І. Сідельников опублікував 3 монографії, 44 статті у всесоюзних та республіканських журналах та збірниках статей, факультетських наукових виданнях. 7 статей в перекладах були опубліковані в болгарських наукових виданнях. Вчений-болгарист двічі був запрошений в Болгарію (у 1960 р. і 1973 р.) для участі в наукових конференціях, на яких виступав з доповідями. Перебування в Болгарії привело до встановлення і

налагодження листування з багатьма болгарськими істориками, музейними працівниками та громадськими діячами, зокрема, академіками Болгарської Академії Наук Хр. Христовим¹³, Дм. Косевим, Ж. Натаном, М. Димитровим та ін.

У 1973 р. Вчена рада історичного факультету прийняла до захисту докторську дисертацію громадянина НРБ Добрини Мічева на тему: "Межрабпом – организация пролетарской солидарности. 1921-1935 гг.". Рада одногосно присудила пошукувачу ступінь доктора історичних наук.

Неодноразово проф. С.І. Сідельніков обирався членом оргкомітетів і учасником міжнародних конференцій істориків-славістів, що проходили в Радянському Союзі в 1960-1970-х рр.

Зростаючий інтерес до започаткованих напрямків досліджень обумовив формування в Харкові школи болгаристів і слов'янознавців з числа аспірантів кафедри, пошукувачів, істориків-викладачів вузів міста. До низки публікацій і захисту кандидатських дисертацій в досліджуваний період прийшли В.В. Бойко (1935-1995)¹⁴, В.О. Головка¹⁵, М.П. Підлесний¹⁶, С.Ю. Страшнюк¹⁷, О.І. Тумаков¹⁸, О.П. Чижов¹⁹ – історія Болгарії; В.М. Кабачек (1937-1978)²⁰, В.Д. Козлітін²¹ – історія Югославії; Є.П. Пугач²² і В.В. Сухарев²³ – історія Чехословаччини; А.І. Йолкін²⁴ – історія Польщі. Постійно і плідно в контакт з кафедрою працював у дослідженні історії Болгарії професор Харківського інституту культури Г.Й. Чернявський.

З приходом до завідування кафедрою в 1979 р. проф. Г.М. Попова (1925-1988 р.) проблематика наукових досліджень співробітників кафедри розширювалася. Завідуючий ще з кінця 1950-х рр. заявив про себе як послідовний дослідник культурних і міжпартійних зв'язків між СРСР і НРБ, опублікувавши з того часу близько сорока наукових праць, частина яких вийшла друком в Болгарії²⁵.

У жовтні 1980 р. з нагоди 175-річчя заснування Харківського університету уряд НРБ за підготовку кадрів для народного господарства, науки і освіти Болгарії нагородив колектив ХДУ орденом Кирила і Мефодія I ступеня. За особистий внесок у справу зміцнення дружніх зв'язків між болгарським і радянським

народами проф. Г.М. Попов був нагороджений медаллю Георгія Димитрова.

У 1980-ті роки зв'язки співробітників кафедри з болгарськими вченими набувають форму обміну представницькими делегаціями і участю в наукових конференціях. Так, у жовтні 1981 р. проф. Г.М. Попов виступив з доповіддю "Категорія герба Народної Республіки Болгарії" на III конгресі Болгарського історичного товариства в Софії, присвяченому 1300-річчю утворення Болгарської держави. А у 1986 р. проф. Г.М. Попов і викладач С.Ю. Страшнюк взяли участь у II-й Міжнародній конференції з болгаристики в м. Софії. У жовтні 1988 р. проф. В.І. Кадеєв, доц. Є.П. Пугач і С.Ю. Страшнюк брали участь в урочистостях, що проходили в с. Дриново Поповської околії з нагоди 150-річчя з дня народження М.С. Дринова. У вересні 1989 р. проф. В.І. Кадеєв та викладач С.Ю. Страшнюк взяли участь у IV Міжнародному конгресі дослідників Південно-Східної Європи і виступили з доповідями про балканістику у Харківському університеті (1805-1917 рр.)²⁶.

Широко і плідно кафедра нової і новітньої історії відгукнулася на 150-річчя з дня народження М.С. Дринова, професора Харківського університету (1873-1906), одного із засновників Болгарської Академії наук. За ініціативою колективу кафедри у жовтні 1988 р. були проведені в м. Харкові I-і Дринівські читання і в лютому 1991 р. II-і Дринівські читання (II Всесоюзна конференція з болгаристики). На конференцію було запрошено понад 200 науковців з країн соціалістичної співдружності та наукових історичних установ Радянського Союзу. Зокрема, болгарську делегацію очолював академік Ілго Димитров. Під час роботи другої конференції була створена Міжреспубліканська наукова асоціація болгаристів (МНАБ), керівництво якої очолив проф. Г.Й. Чернявський. До складу правління увійшли професори історичного факультету ХДУ В.І. Кадеєв і В.К. Міхеєв і доц. С.Ю. Страшнюк (вчений секретар).

Міцніючі зв'язки істориків Болгарії і України сприяли приїзду в травні 1990 р. до Харкова представницької делегації Велико-Тирнівського університету на чолі з деканом історичного

факультету Георгієм Плетньовим. В результаті спілкування було підписано договір про співробітництво між Велико-Тирнівським і Харківським університетами. Спільно вироблена програма співробітництва була підписана у Велико-Тирново під час відповідного візиту деканом історичного факультету ХДУ доц. Ю.Й. Журавським, проф. В.І. Кадєєвим і доц. Є.П. Пугачем.

Кафедра стародавньої історії та археології під керівництвом проф. С.А. Семенова-Зусера (1887-1951) як у довоєнні, так і у післявоєнні роки продовжувала наукове дослідження загальних питань в рамках навчальних курсів та змогла вести археологічні розкопки в межиріччі Дніпра та Сіверського Дінця²⁷. Найбільш плідні досягнення в дослідженні археологічних пам'яток на цій території випали на долю Б.А. Шрамка, навколо якого розпочала формуватися наукова школа.

З кінця 1950-х років Б.А. Шрамко починає публікувати свої статті в збірниках наукових праць зарубіжних країн (Данії, Франції, Німеччини, Чехословаччини), присвячені пам'яткам лісостепових племен Східної Європи (скіфської доби).

Б.А. Шрамко неодноразово виступав з доповідями на міжнародних конференціях. Зокрема, на VII Міжнародному конгресі доісторичних та протоісторичних наук (1966 р., м. Прага, Чехословаччина), на Міжнародному симпозіумі з проблем молодшої гальштатської епохи (1970 р., м. Смоленіце, Чехословаччина), на XIII Міжнародному конгресі з історії науки (1971 р., м. Москва), на Міжнародній конференції з доповіддю про Більське городище (1990 р., м. Шлезвіг, Німеччина).

Б.А. Шрамко гідно представляв Україну в ЮНЕСКО як член міжнародних комітетів з вивчення стародавньої металургії заліза (з 1967 р.), активно співпрацює у Міжнародному комітеті з історії землеробства та землеробських знарядь (Данія)²⁸. З 1978 р. Б.А. Шрамко, працюючи на кафедрі історіографії, джерелознавства та археології, зберіг школу археологів старожитностей Слобожанщини (В.К. Міхеєв²⁹, Ю.В. Буйнов³⁰, С.І. Берестнев³¹, О.Г. Дьяченко³², яка продовжувала дослідження пам'яток бронзового та раннього залізного віків у басейні Сіверського Дінця. В низці тем, що виконувалися на кафедрі, підвищений інтерес

зарубіжні дослідники виявили до археологічних розкопок В.К. Міхеева пам'яток салтівської археологічної культури. Науковець з доповідями на цю тему запрошувався до Народної Республіки Болгарії та Ізраїлю.

З приходом у 1953 р. до керівництва кафедрою стародавньої історії та археології К.Е. Гриневича (1891-1970) розширилася тематика наукового пошуку. Керівник кафедри проводив археологічні розкопки на території давньогрецького міста Ольвії³³. У 1963 р. його аспірант В.І. Кадєєв заснував археологічну експедицію з дослідження Херсонеса Таврійського, а аспірантка В.О. Латишева (1934-2002) розпочала дослідження поселень у Північно-Західному Криму ("Маслини" та ін.)³⁴. Згодом у розкопках в Херсонесі взяли участь аспіранти В.І. Кадєєва В.Ф. Мещеряков (1947-2002)³⁵, С.Б. Сорочан³⁶, С.В. Дьячков³⁷. З приходом В.І. Кадєєва до завідування кафедрою у 1977 р., кафедра з 1978 р. одержала назву кафедра історії стародавнього світу та середніх віків. З його приходом до керівництва кафедрою тематика досліджень історії міст-колоній Причорномор'я стала провідною. Щорічно з 1963 р. до 1984 р. на території Херсонесу і з кінця 1960-х рр. на поселенні "Маслини" працювали університетські археологічні експедиції під керівництвом В.І. Кадєєва і В.О. Латишевої.

Археологічні розкопки в Криму зорієнтували дослідників на необхідність поглибленого вивчення історії Західного Причорномор'я на рубежі старої і нової ери і безпосереднього знайомства з археологічними пам'ятками Болгарії. На цю тему досліджень кафедрою був зорієнтований аспірант О.П. Мартем'янов³⁸ і пізніше О.А. Ручинська³⁹.

Публікації результатів розкопок в періодичних виданнях Союзу РСР харківських античників викликали інтерес широких кіл наукової громадськості. В 1963-1969 рр. у виданні НДР "Biblioteca classica orientalis" були опубліковані рецензії на статті В.І. Кадєєва і В.О. Латишевої, в 1983 р. рецензія на монографію В.І. Кадєєва "Херсонес в первые века нашей эры" в болгарському журналі "Археологія" (кн. 3) та ін. У травні 1976 р. з доповіддю на Міжнародній конференції античників "Eirene" у Єревані (Арменія)

проф. В.І. Кадєєв виступив з повідомленням про розкопки в Херсонесі. На цій же конференції з доповіддю виступила і В.О. Латишева. Доповіді привернули увагу болгарських і чеських вчених. В 1978 р. В.І. Кадєєв був запрошений до Болгарії (м. Софія), де виступив з доповіддю на міжнародному семінарі "Антична балканська кераміка". У 1980-81 рр. В.І. Кадєєв двічі брав участь у міжнародних конференції і семінарі в НРБ, присвячених 150-річчю з дня народження М.С. Дринова. Доповіді завідуючого кафедрою були опубліковані у виданнях Академії наук Болгарії⁴⁰.

Під час поїздок до Болгарії В.І. Кадєєв зміг відвідати наукові і навчальні заклади, музеї країни, встановити особисті зв'язки з провідними археологами-античниками, що привело до багаторічного спілкування з ними, обміну інформацією та літературою.

Науковий напрям, започаткований В.І. Кадєєвим, невдовзі привів до формування на історичному факультеті школи античників. На початку 1980-х рр. молодий талановитий науковець С.Б. Сорочан розпочав плідно досліджувати економічні зв'язки, перш за все торгівлю давньогрецьких міст Північного Причорномор'я I ст. до н.е. – V ст. н.е. За результатами досліджень він захистив кандидатську дисертацію і опублікував у період, що розглядається, більше десяти статей. Доробок С.Б. Сорочана став відомим у зарубіжних країнах. Зокрема, він був запрошений взяти участь у Міжнародній конференції, що відбувалася в травні-червні 1990 р. в Інституті античних досліджень Хардта (м. Женева, Швейцарія).

У 1988 р. на основі матеріалів археологічних розкопок античних міст Північного Причорномор'я захистив кандидатську дисертацію С.В. Дьячков.

У ці роки набутий доробок викладачів кафедри об'єктивно привів до вивчення історії Західного Причорномор'я, зокрема історії Фракії і Нижньої Мезії. Цю тему досліджував молодий науковець О.П. Мартем'янов, який захистив кандидатську дисертацію у 1990 р. У період роботи над дисертаційною темою О.П. Мартем'янов відвідував НРБ, де працював в архівах, бібліотеках і музеях.

До копіткої роботи з вивчення писемних джерел з історії стародавнього Риму II-III ст. н.е., корпусу історичних досліджень і критичного осмислення їх на кафедрі вдався І.П. Сергєєв⁴¹, захистивши у 1983 р. кандидатську дисертацію на тему: "Громадянська війна 193-197 рр. у Римі", а пізніше – докторську дисертацію "Соціально-політичний розвиток Римської імперії у III столітті н.е."

Протягом періоду, що розглядається, співробітники кафедри не залишали дослідження історії західноєвропейських країн у часи середньовіччя. Постійно над питаннями історіографії гуситського руху в Чехії працював А.І. Митряєв (1922-1998). Йому належить понад 10 статей та кандидатське дисертаційне дослідження. Праці історика з історії та історіографії гуситського руху були відомі в Чехословаччині⁴².

У червні 1965 р. в Москві проходила міжнародна наукова конференція, присвячена 550-річчю з дня страти професора Празького університету Яна Гуса, на якій А.І. Митряєв виступив з доповіддю "До питання про оцінку в сучасній історіографії вчення Яна Гуса". Як визнаний дослідник в галузі гуситознавства, він був нагороджений медаллю Яна Гуса. Її вручив від імені Празького народного музею посол Чехословаччини в СРСР⁴³.

Розширенню зв'язків із зарубіжними вченими слугували й історіографічні доробки науковців кафедри. Перш за все це історіографічні огляди в статтях радянської медієвістики, здійснювані Л.П. Калущою (1921-1983)⁴⁴, Г.В. Фрізманом (1907-1993)⁴⁵ і Ю.О. Голубкіним⁴⁶.

Наприкінці 1980-х рр. доц. кафедри Ю.О. Голубкін разом з доц. А.І. Йолкіним (кафедра нової і новітньої історії) та доц. А.В. Скоробагатовим (кафедра історії України)⁴⁷ у складі Харківської профспілкової делегації були запрошені на науковий форум у споріднене місто Нюрнберг (ФРН) з вивчення післявоєнного розвитку європейських країн. На форумі історики факультету виступили з доповідями, що викликало інтерес учасників і дало можливість встановити контакти з науковцями Німеччини. У наступні роки контакти розширилися, привели до взаємного листування, розкрили можливості тривалих відряджень,

роботи в архівах, бібліотеках, навчальних закладах, обміну літературою. В результаті – низка публікацій Ю.О. Голубкіна з історії Реформації і ролі в ній Мартина Лютера і А.В. Скоробогатова з історії м. Харкова в роки німецько-фашистської окупації. Публікації вчених одержали позитивні оцінки зарубіжної історіографії і слугували подальшому зміцненню наукових зв'язків.

Починаючи з 1960-х рр., у практику вузівської діяльності з підготовки наукових кадрів увійшло зарубіжне стажування спеціалістів. Цей вид наукових зв'язків здійснювався на основі програми наукового обміну спеціалістами відповідно до договорів, укладених урядами СРСР і зарубіжних країн і запрошень на стажування від наукових і навчальних закладів, де передбачалося стажування. Зокрема, з числа істориків університету проходили стажування за кордоном: Є.П. Пугач в 1965-1966 рр. (10 місяців) у Братиславському університеті (Чехословаччина), В.Ф. Пахомов у 1970-1971 рр. в Чилійському національному університеті (м. Сант-Яго)⁴⁸, В.М. Кабачек в 1973-1974 рр. у Белградському та Сараєвському університетах (Югославія)⁴⁹.

На запрошення центру болгаристики Болгарської Академії наук у м. Софії та у м. Ново-Тирново проходили місячне стажування в 1970-1980 рр. професори В.І. Кадєєв, В.К. Міхеєв, Г.М. Попов, аспіранти і викладачі факультету О.П. Мартем'янов, С.Ю. Страшнюк, О.І. Тумаков. У 1987-1988 рр. доцент кафедри історії СРСР В.В. Тимофєєв проходив стажування в Лондонському університеті (Великобританія).

У період стажування стажери знайомилися і вивчали системи вищої освіти та наукових установ у країнах перебування, одержували можливість працювати в архівах, бібліотеках, музеях, спілкуватися з науковцями, нагромаджувати фактичні матеріали для виконання власних тем досліджень, підготовки спеціальних і загальних навчальних курсів. Неодноразово стажери запрошувалися для бесід з різними колами громадськості, читали лекції про стан освіти і наукових здобутків у вищих навчальних закладах Радянського Союзу.

У першій половині 80-х рр. працівники кафедр історії СРСР і УРСР В.І.Булах і В.М. Довгопол у складі університетської делегації відвідали Познанський університет з метою розробки спільних наукових досліджень і прочитали ряд лекцій. Доцент М.А. Литвиненко протягом місяця одержала змогу працювати в архівних установах міст Познані, Варшави і Кракова.

Так, наприкінці 1980 рр. склалася регульована система зарубіжних зв'язків вузів СРСР, в якій брав участь і колектив історичного факультету Харківського університету.

Розпад Радянського Союзу, проголошення незалежності України вимагало перегляду і перебудови на новій основі не тільки міждержавних, а й наукових зв'язків із зарубіжними країнами.

Примітки

¹ Ковалевский А.П. Описание путешествия Павла Алеппского как источник по истории Украины в эпоху ее воссоединения с Россией // 36. наук. робіт, присвячених 300-річчю возз'єднання України з Росією. – Х., 1954. – С. 257-291.

² Антологія літератур Сходу / Упорядкування, вступна стаття та примітки проф. А. Ковалівського. – Харків, 1961. – С. 103.

³ Памяти Андрея Петровича Ковалевского (1895-1969) // Народы Азии и Африки. – 1970. - № 3. – С. 244-246.

⁴ Біобібліографічний словник учених Харківського університету. – Т. 2: Історики (1905-1920, 1933-2000) / Уклад.: Б.П. Зайцев, С.І. Посохов, В.Д. Прокопова, С.Б. Глибицька, С.М. Куделко. – Х.: Бізнес Інформ, 2001. – С. 225-226.

⁵ Там само. – С. 307-309.

⁶ Антологія літератур Сходу / Упорядкування, вступна стаття та примітки проф. А. Ковалівського. – Харків, 1961. – С. 342-347.

⁷ Біобібліографічний словник учених Харківського університету. – Т. 2: Історики (1905-1920, 1933-2000) / Уклад.: Б.П. Зайцев, С.І. Посохов, В.Д. Прокопова, С.Б. Глибицька, С.М. Куделко. – Х.: Бізнес Інформ, 2001. – С. 255.

⁸ Там само. – С. 250.

⁹ Там само. – С. 306.

¹⁰ Там само. – С. 214-215.

¹¹ Там само. – С. 264-265.

¹² *Там само.* – С. 283-286.

¹³ *Державний архів Харківської області (ДАХО).* – Ф. 2792.- Оп. 19. Спр. 2738.- Арк. 7, 8.

¹⁴ *Біобібліографічний словник учених Харківського університету.* – Т. 2: Історики (1905-1920, 1933-2000) / Уклад.: Б.П. Зайцев, С.І. Посохов, В.Д. Прокопова, С.Б. Глибицька, С.М. Куделко. – Х.: Бізнес Інформ, 2001. – С. 136-137.

¹⁵ *Там само.* – С. 151-152.

¹⁶ *Там само.* – С. 252.

¹⁷ *Там само.* – С. 297-299.

¹⁸ *Там само.* – С. 303-304.

¹⁹ *Там само.* – С. 307.

²⁰ *Там само.* – С. 181-182.

²¹ *Там само.* – С. 198-199.

²² *Там само.* – С. 265-267.

²³ *Там само.* – С. 299-300.

²⁴ *Там само.* – С. 179-180.

²⁵ *Там само.* – С. 256-260.

²⁶ *Кадеєв В.И.* Болгарские дневники. – Х., 2000. – С. 83-89.

²⁷ *Біобібліографічний словник учених Харківського університету.* – Т. 2: Історики (1905-1920, 1933-2000) / Уклад.: Б.П. Зайцев, С.І. Посохов, В.Д. Прокопова, С.Б. Глибицька, С.М. Куделко. – Х.: Бізнес Інформ, 2001. – С. 277-279.

²⁸ *Борис Андрійович Шрамко.* Біобібліограф. показчик / Уклад.: О.В. Тітков. – Полтава, 1995; *Біобібліографічний словник учених Харківського університету.* – Т. 2: Історики (1905-1920, 1933-2000) / Уклад.: Б.П. Зайцев, С.І. Посохов, В.Д. Прокопова, С.Б. Глибицька, С.М. Куделко. – Х.: Бізнес Інформ, 2001. – С. 319-326.

²⁹ *Біобібліографічний словник учених Харківського університету.* – Т. 2: Історики (1905-1920, 1933-2000) / Уклад.: Б.П. Зайцев, С.І. Посохов, В.Д. Прокопова, С.Б. Глибицька, С.М. Куделко. – Х.: Бізнес Інформ, 2001. – С. 241-245.

³⁰ *Там само.* – С. 139-141.

³¹ *Там само.* – С. 134-136.

³² *Там само.* – С. 164-166.

³³ *Там само.* – С. 156-159.

³⁴ *Кафедра истории древнего мира и средних веков Харьковского госуниверситета: К 20-летию / Сост.: В.И. Кадеев. – Харьков, 1998. – С. 31-35.*

³⁵ *Там само. – С. 39-41.*

³⁶ *Там само. – С. 51-55.*

³⁷ *Там само. – С. 25-28.*

³⁸ *Там само. – С. 36-38.*

³⁹ *Там само. – С. 45-47.*

⁴⁰ *Кадеев В.И. Болгарские дневники. – Х., 2000. – С. 4-6.*

⁴¹ *Кафедра истории древнего мира и средних веков Харьковского госуниверситета: К 20-летию / Сост.: В.И. Кадеев. – Харьков, 1998. – С. 48-50.*

⁴² *Біобібліографічний словник учених Харківського університету. – Т. 2: Історики (1905-1920, 1933-2000) / Уклад.: Б.П. Зайцев, С.І. Посохов, В.Д. Прокопова, С.Б. Глибицька, С.М. Куделко. – Х.: Бізнес Інформ, 2001. – С. 237-239.*

⁴³ *Зайцев Б. Чеська медаль – радянському вченому // Харк. ун-т. – 1966. – 15 березня.*

⁴⁴ *Кафедра истории древнего мира и средних веков Харьковского госуниверситета: К 20-летию / Сост.: В.И. Кадеев. – Харьков, 1998. – С. 29-30.*

⁴⁵ *Там само. – С. 56-57.*

⁴⁶ *Там само. – С. 22-24.*

⁴⁷ *Біобібліографічний словник учених Харківського університету. – Т. 2: Історики (1905-1920, 1933-2000) / Уклад.: Б.П. Зайцев, С.І. Посохов, В.Д. Прокопова, С.Б. Глибицька, С.М. Куделко. – Х.: Бізнес Інформ, 2001. – С. 289-290.*

⁴⁸ *Там само. – С. 250.*

⁴⁹ *Там само. – С. 181.*

Резюме

Зайцев Б.П., Мигаль Б.К. *Международные научные связи исторического факультета Харьковского университета (1933-1980 гг.).*

Авторы статьи вкратце прослеживают международные связи коллектива исторического факультета ХНУ им. В.Н. Каразина в предвоенные и послевоенные годы. Указаны трудности формирования связей в годы международной изоляции советской страны и выход из них во второй половине 50-х гг., первые научные контакты и формы

сотрудничества, прежде всего, с коллективами исторических факультетов университетов стран социалистического содружества. В числе их: обмен делегациями, участие в научных конференциях, стажировки преподавателей и аспирантов, обмен литературой и др.

Парфиненко А. Ю.

**В ПОИСКАХ ПРИЧИН ЛИКВИДАЦИИ УНИВЕРСИТЕТОВ УКРАИНЫ
(ОБРАЗЫ НАУКИ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ
АНТИУНИВЕРСИТЕТСКИХ ВЗГЛЯДОВ)**

Сегодня наблюдается значительный всплеск интереса исследователей к истории классического университета. В полной мере это относится и к украинским университетам. В том числе, к такому периоду в их развитии как 1920-е – начало 1930-х годов. Известно, что с началом советской эпохи университеты в Украине как форма организации высшей школы были ликвидированы, на их месте были созданы профессионально-ориентированные высшие учебные заведения. При этом вопрос о причинах ликвидации до сих пор остается достаточно дискуссионным.

Среди всей поливариантности интерпретаций¹, предпочтение, все же, отдается преимущественно социально – политическому фактору. Так, среди причин ликвидации университетов чаще всего фигурирует политическая неблагонадежность «старой» профессуры, идет речь о восприятии новой властью «старых» университетов как оплота контрреволюции. Среди причин называются также стремление преодолеть недостаток педагогических кадров, специфика украинской концепции образования. Вместе с тем, в исследованиях практически не учитываются процессы, которые происходили собственно в науке и образовании, а, тем более, как эти процессы воспринимались в общественном сознании. В данном случае, в рамках статьи предлагается проследить каким образом общественные представления о науке повлияли на отрицание классического